

STUDIILE DEZINTEGRĂRII EUROPENE?
CRIZA UNIUNII ȘI IMPACTUL ASUPRA EUROPENISTICII

VALENTIN NAUMESCU*

Abstract. *The references to the crisis of Europe have become a commonplace today. In politics, economy or mass-media but also in the academic area, there are current concerns, raising questions regarding the future. The discourse on the crisis (in fact, on the crises of all kinds) seems to be the new the research paradigm in the social sciences.*

Since 2005, after the pools fail of the Constitutional Treaty, one after other came the European disagreements and frustrations. The „enlargement fatigue “towards the East, the transatlantic relationship post-Iraq crisis, the impact of the global financial crisis in 2008, the sovereign debt crisis, the Eurozone crisis, the budget crisis 2014-2020, the rise of neo-populism in many more Member States, the aging of the European population, the unemployment growth, the blaming of the immigration for the decreasing of the standard of living of the middle class or the confrontation of the major visions on the finality of the European project, culminating in the announcement of the possible decision of the Great Britain to leave the Union following a future referendum are just some of the items that outline the European deadlock. „The Golden decades“ of the European integration and enlargement, until today topical, are already studied by the fellow historians as matters of the past. Passed are the days of the consensus and the founding paradigm phrased „the ever closer union“.

In this context, the European community studies can only reflect the state of the present Europe in its research products for understanding the profound changes taking place in the world, attempting to provide specialized solutions for overcoming the multiple blockages in the Union. Even though Europe has entered in a long and slow decline and the other regions of the world prove their increased attractiveness and competitiveness, the European studies and the current generation of Europeanists „of crisis“ have the historical task to research and innovate providing solutions in this crucial moment of the European Union.

Keywords: *European Union, European studies, European integration, crisis, democracy.*

* Conf. univ. dr. la Facultatea de Studii Europene (Departamentul Relații Internaționale și Studii Americane) în cadrul Universității Babeș-Bolyai din Cluj-Napoca.

Acum douăzeci de ani, când mi s-a ivit ocazia intrării în comunitatea studiilor europene, mai întâi ca student iar apoi ca tânăr asistent, perspectivele europene abia se întrezăreau pentru o Românie ieșită de puțină vreme din umbra dictaturii și intrată în penumbra unei lungi și dificile tranziții postcomuniste. Aduceam cu noi curiozitatea, optimismul, motivația și dorința de deschidere a unei generații aflate la început de drum, căreia istoria i-a oferit atât șansa unei „ferestre de oportunitate” la momentul potrivit cât și provocările și capcanele pionieratului profesional.

Primele volume colective de europenistică¹ publicate în anii '90 la recent înființata Facultate de Studii Europene de la Universitatea Babeș-Bolyai din Cluj (cu sprijinul decisiv al unui program european de finanțare) purtau inevitabil amprenta începutului, a mirosului proaspăt de vopsea albastră cu stele galbene așezată peste vechi tipare de înțelegere a lumii, erau ușor festive și oarecum improvizate. Dar aveau meritul deloc neglijabil de a marca o premieră încurajatoare nu numai pentru România, ci pentru întreaga regiune a Europei Centrale și de Est. Descopeream cu toții *știința despre Europa*, venind din aproape toate orizonturile posibile ale cunoașterii: filosofi, istorici, economiști, juriști, filologi, geografi, asistenți sociali, medici, ingineri, informaticieni. Dincolo de mozaicul mai mult sau mai puțin structurat de teme și abordări (care a rămas până astăzi o caracteristică a volumelor colective de europenistică), paginile primelor cărți de studii europene² erau vizibil încărcate de emoția pătrunderii într-un nou teritoriu academic. Unul necunoscut dar plin de promisiuni, de opțiuni, de perspective dintre cele mai diverse, totodată de întrebări și de dileme. Autorii au avut chiar de la început convingerea că afirmarea noii paradigme europene în spațiul postcomunist va fi un proces complicat și îndelungat, după cum sugera profesorul Nicolae Păun, primul decan al Facultății de Studii Europene: „Acesta este un stagiul incipient în construcția unui model european local, iar achiziția unei identități locale ca parte a identității naționale și europene va avea de parcurs o cale lungă și dificilă”³.

Europa cunoștea practic la sfârșitul anilor '90 și începutul anilor 2000 perioada de vârf a entuziasmului care a urmat încheierii Războiului Rece. A fost fără îndoială apogeul efervescenței politico-intelectuale a paradigmei integrării și totodată o perioadă de creștere economică susținută, de speranță și încredere în potențialul unei Uniuni extinse spre Est. La 1 ianuarie 1999 era adoptată oficial moneda comună euro ca parte a mării viziuni a proiectului european (la început în unsprezece state, în prezent în optsprezece), intrată efectiv în circulație ca masă monetară la 1 ianuarie 2002, reprezentând o reușită politico-economică despre care apelativul banalizat „istorică” spune astăzi poate prea puțin.

Între adoptarea criteriilor de aderare de la Copenhaga (1993) și decizia Summitului de la Nisa (decembrie 2000) de aprobare a noii strategii de extindere, cuprinzând douăsprezece state din Europa Centrală și de Est, Uniunea Europeană

¹ Vezi Dan Grigorescu și Nicolae Păun (editori), *European Studies Today*, Cluj-Napoca, Editura Fundației pentru Studii Europene, 1998.

² Vezi Ladislau Gyemant (coordonator), *European Tradition and Experiences*, Cluj-Napoca, Editura Fundației pentru Studii Europene, 1999.

³ Grigorescu și Păun, *op. cit.*, p. 48.

a parcurs efectiv un traseu al excelenței politice și economice, devenind în același timp a doua mare putere comercială a lumii, poziție pe care avea s-o piardă zece ani mai târziu în favoarea Chinei. Este de la sine înțeles că, de-a lungul acestor două decenii de succese remarcabile în construcția europeană (1985-2005, de la adoptarea *Single European Act* și la scurt timp a Acordului Schengen până la semnarea Tratatului de Aderare a României și Bulgariei la Uniunea Europeană, pe baza Tratatului de la Nisa), studiile europene s-au bucurat în consecință de o *puternică susținere politică* din partea Bruxelles-ului și a guvernelor naționale, alimentată de „valul” integrării aprofundate și al extinderii spre Est. Entuziasmul proeuropean s-a reflectat astfel în conceperea unor programe de finanțare generoase (aș exemplifica aici doar prin TEMPUS, în special fazele I-III, între 1990 și 2006), în înființarea de numeroase centre și institute europene în toate țările Uniunii, respectiv în aprobarea de granturi individuale sau colective care au dat „oxigenul” necesar cercetărilor, cărților și revistelor de europenistică, precum și creșterii mobilității academice a studenților și profesorilor în Europa.

Apariția, acceptarea și evoluția studiilor europene ca domeniu⁴ distinct de studii, ca specializare și calificare interdisciplinară (recunoscute conform standardelor academice internaționale) reflectă în esență dinamica procesului de integrare europeană și se suprapun practic cu parcursul politic, economic și instituțional al Uniunii Europene, de la un tratat la altul. Aș spune, riscând poate o interpretare sensibilă, că studiile europene au fost și sunt la frontiera dintre știință și discurs politic. Desigur, cercetări asupra Europei s-au făcut cu multă vreme înaintea existenței Uniunii Europene, dar fără a avea eticheta de „studii europene”. Ce deosebește așadar un text de istorie de la 1900, unul de literatură europeană comparată, de economie, drept sau artă europeană de studiile europene din accepțiunea actuală? Un prim răspuns ar fi, evident, *dimensiunea politică* (transmiterea directă sau indirectă a unui mesaj de natură politică, de exemplu legat de „beneficiile Uniunii Europene” într-un anumit sector de activitate, folosind instrumentele cunoașterii științifice), *paradigma conceptuală* (de regulă, paradigma integrării europene) și *raportarea conștientă la o identitate supranațională*. Nu orice relatare tehnică asupra a ceea ce se întâmplă pe continent, indiferent de cât de avansat este nivelul cercetării, este de domeniul europenisticii.

Studiile europene își leagă astfel destinul de cel al integrării (construcției) europene în cadrul comunității instituționalizate a democrațiilor din vestul continentului (comunitate ulterior extinsă spre est, în 2004 și 2007), sub diferitele ei denumiri, de la Comunitatea Europeană a Cărbunelui și Oțelului până la actuala Uniune Europeană. Așa cum vom vedea mai târziu, sunt autori care încep să afirme că integrarea s-a aflat chiar *excesiv* în centrul preocupărilor studiilor europene în ultimele decenii, generând o atitudine eurocentrică, inevitabil limitată a cercetărilor în domeniu și că a venit momentul ca Europa și comunitatea științifică din jurul ei să se deschidă, să se raporteze mai mult la interferențele Uniunii cu problematica globală și la provocările unei lumi în schimbare.

Aniversările europenisticii sunt la rândul lor simbolice și elocvente: vorbesc de la sine despre suișurile și coborâșurile voinței politice europene, despre suc-

⁴ Denumirea actuală a domeniului de studii este „Relații internaționale și studii europene”.

cese și crize, despre destinul proiectului politic european. În 2009, cu ocazia aniversării a treizeci de ani de la înființarea *Journal of European Integration*, fostul editor (1996-2006) Emil Kirchner scria: „De-a lungul acestei călătorii, studiile integrării europene au împrumutat instrumentele dar au și învățat de la studiul relațiilor internaționale, politicilor comparate sau politicii interne, fără să devină totuși dependente de tradițiile acestora. Mai degrabă poate fi spus că studiile integrării europene s-au profilat ca subdisciplină în cadrul științelor sociale”⁵. Dincolo de adevărul indiscutabil și binecunoscut al interdisciplinarității, studiile europene s-au sprijinit totuși pe patru „piloni de rezistență” având profiluri epistemice poate mai clar conturate și tradiții disciplinare mai robuste, care au contribuit substanțial la legitimarea științifică a noii specializări: științele politice, științele juridice, științele economice și studiile culturale. Fiecare dintre acestea au adus baza metodologică proprie și setul lor de instrumente specifice, lăsând însă studiilor europene propriu-zise plăcerea de a veni cu valoarea adăugată a culorii, aromei și fiorului european.

Studii europene nu fac însă numai europenii. Mulți dintre noi am descoperit, probabil cu plăcută surprindere, într-un anumit moment al carierei că, dincolo de oceane, studiile europene „se vând” (s-au vândut?) bine și au fost un domeniu performant. Și nu e în discuție aici numai dimensiunea „comercială” a unui produs academic care valorifică în lumea nouă rădăcinile culturale ale unor țări de imigrație, ci mult mai mult decât atât: este o perspectivă exterioară, degajată și critică dar foarte pertinentă, mereu actualizată și surprinzător de temeinic fundamentată asupra unei Europe care se vede de la o epocă la alta în geometrii variabile și problematici diferite.

Roberto Dominguez și Sebastian Royo, de exemplu, realizează o evaluare sintetică a nivelului studiilor europene în Statele Unite ale Americii. Cei doi ajung la concluzia că Statele Unite rămân țara din afara Europei în care europeanistica ocupă încă locul cel mai important pe agenda cercetătorilor. În cuvintele lor, „studiul integrării europene reflectă rădăcinile adânci care susțin vitalitatea și tăria relației transatlantice după al doilea război mondial”⁶.

La *University of Toronto*, pentru a vorbi doar despre experiența mea nord-americană, am avut ocazia să cunosc *Centrul de Studii Europene, Ruse și Eurasiatice* (CERES), în care, dincolo de păstrarea „tactică” a denumirii instituționale din perioada Războiului Rece, am descoperit distincția și robustețea academică a unor profesori și autori de renume precum directorul Jeffrey Kopstein⁷ sau Aurel Braun⁸ precum și cărțile lor de referință pentru mulți autori europeni⁹.

⁵ Emil J. Kirchner, „Thirty Years of the Journal of European Integration: Reflections and Outlook of the European Integration Studies”, *Journal of European Integration*, volumul 31, numărul 2, martie 2009, (157-161), p. 157.

⁶ Roberto Dominguez și Sebastian Royo, „The study of the European integration process in the United States”, *European Political Science*, vol. 11 (285-297), 2012, Palgrave Macmillan, p. 285.

⁷ Vezi Jeffrey Kopstein și Svein Steinmo (editori), *Growing Apart? America and Europe in the 21st Century*, Cambridge și New York, Cambridge University Press, 2008.

⁸ Vezi Aurel Braun, *NATO-Russia Relations in the 21st Century*, Routledge, 2008.

⁹ Vezi Aurel Braun, *The Soviet-East European Relationship in the Gorbachev Era: Prospects for Adaptation*, Londra, Westview, 1990.

Exemplific teza mea privind calitatea studiilor europene din afara Europei nu numai cu mostre ale europenisticii din Statele Unite sau Canada, unde în fond nu este greu să identificăm centre de excelență în domeniu, ci și cu voci pertinente care se fac auzite tocmai din îndepărtata Australie. Philomena Murray de la *University of Melbourne*, de pildă, afirmă în articolul consacrat studiilor integrării europene că „instrumentele riguroase ale științelor politice sunt chemate să analizeze integrarea europeană, care a devenit din ce în ce mai contestată, deopotrivă ca proces și concept”¹⁰. Considerând că o „reevaluare a cadrelor teoretice ale studiilor integrării europene este necesară”, autoarea vede mai degrabă „nevoia ca analiștii să examineze acele elemente ale integrării europene privite ca proces de federalizare, prezente în tratate, legislație și instituții, deși acestea nu sunt încă direct comparabile cu statele-națiune”¹¹. Căutând, după cum nu uită să precizeze chiar în titlul studiului său, însăși *sinteza integrării europene* (pe care autoarea o vede în ideea federalizării Europei), Murray crede de pildă că parohialismul abordării câte unei politici a Uniunii Europene în cadrul unei cercetări ar trebui evitat, în favoarea unor analize de sinteză. Folosirea cu mai multă rigoare și strictețe a instrumentelor și metodelor științei politice ar conferi în viața autoarei mai multă credibilitate științifică și consistență studiilor europene, aflate într-un punct crucial al evoluției lor, ca și Uniunea Europeană la care se raportează.

Poate fi evitată situația ca impasul integrării europene să însemne și un impas al studiilor europene? Chris Rumford și Philomena Murray cred că da, prin renunțarea la centralitatea procesului de integrare europeană în cadrul europenisticii, bazată în mod definitoriu pe rolul și pe acțiunea statelor-națiune, urmată de mutarea accentelor spre deschiderea și lărgirea abordărilor, spre relația Uniunii Europene cu lumea, spre sinteze din perspective globale și pe o mai mare interdisciplinaritate. Cei doi sunt de părere că „studiile asupra UE s-au concentrat excesiv pe integrare — și pe rolul statelor-națiune în acest proces, eșuând în a chestiona satisfăcător conceptul și a analiza factorii contributori la acest proces”¹². Soluția supraviețuirii studiilor europene, cred autorii, ar consta într-o viață mai largă, mai cosmopolită, care să facă mai mult loc analizei proceselor transnaționale¹³ dintr-o perspectivă a globalizării care să nu mai fie considerată de europeni doar economică. Cu alte cuvinte, o abordare care să nu mai fie eurocentrică și să înceteze să mai privească doar spre sine însăși. Încercând să ofere o explicație a limitării atractivității studiilor europene în cadrul subdisciplinelor științelor sociale, Emil Kirchner crede că aceasta s-ar datora faptului că „studiile integrării europene s-au concentrat în special pe rezolvarea de probleme și mai puțin pe fundamentarea științifică”¹⁴.

¹⁰ Philomena Murray, „European integration studies: the search for synthesis”, în *Contemporary Politics*, 6, 1, 2000, (19-28), p. 19.

¹¹ *Ibid.*, p. 26.

¹² Chris Rumford și Philomena Murray, „Globalization and the Limitations of the European Integration Studies: Interdisciplinary Considerations”, în *Journal of Contemporary European Studies*, 11, 1, (85-93), 2003, p. 86.

¹³ *Ibid.*, p. 87.

¹⁴ Kirchner, *op. cit.*, 2009, p. 159.

Crizele actuale ale Europei, de diverse feluri (economică, a monedei euro, de competitivitate, de legitimitate instituțională precum și a perspectivei politice europene), constituie fără îndoială o mare încercare pentru studiile europene. Dar nu neapărat un declin calitativ sau cantitativ. „Odată ce recunoaștem că dezintegrarea este o opțiune credibilă“, afirmă Ivan Krastev, trebuie să ne punem ca autori întrebarea epistemologică: „cum poate fi dezintegrarea Uniunii definită sau conceptualizată?“¹⁵. Îngrijorarea multora provine din asumția (greșită, cred) că odată ce procesul de integrare s-a oprit sau stagnează studiile europene își pierd automat legitimitatea sau obiectul de lucru. Dimensiunea politică fondatoare a europenisticii este cea care provoacă astăzi scepticismul nascent privind perspectiva acestui domeniu, așa cum aceeași dimensiune politică a stimulat până nu demult intensitatea lui propagare.

Studii europene se pot face, teoretic vorbind, și într-o (sau despre o) Europă aflată în declin. Știința este în fond neutră, spune o axiomă binecunoscută, iar obiectivele și metodologia aferente nu se schimbă odată cu variația conjuncturală a unor parametri politici, economici sau socio-culturali. Ajunși în acest punct al discuției, nu putem totuși ignora unele aspecte practice legate de creșterea sau descreșterea oricărui domeniu al cunoașterii: *piața, comanda socială și resursele alocate*. O eventuală contractare a interesului public pentru finalitatea proiectului european (ceea ce personal nu cred că se va produce, dimpotrivă) ar putea diminua amploarea studiilor europene. Concret, ar fi afectate pe termen mediu bugetele și programele unor departamente academice și institute de cercetare de profil, conferințele și publicațiile de specialitate, audiența lor, numărul de studenți și de specialiști noi care se formează, mobilitatea acestora, potențialul și interesul de colaborare interuniversitară pe această linie etc. Ar fi probabil nerealist să negăm orice fel de influență a unui eventual declin al interesului proeuropean asupra condițiilor în care se dezvoltă studiile europene.

Ceea ce a conferit până acum atractivitate domeniului a fost ideea unificării Europei. Am argumentat deja că integrarea a ocupat multă vreme o poziție centrală în cadrul cercetărilor, „Europa unită“ fiind totodată laitmotivul și „trofeul“ simbolic al tuturor demersurilor europeniștilor. Această Europă unificată, crede Ian Manners, „a asigurat continuitatea importanței studiilor europene ca mijloc de înțelegere“¹⁶ a remarcabilului experiment politico-economic al integrării continentale începute în anii '50 ai secolului trecut. Totuși, dincolo de imaginea iconică a „Europei unite“ văzută ca simbol suprem și grandios dar abstract al europenisticii, autori precum Ian Manners sau Michael Bruter identifică rolul important al unei serii de simboluri specifice utilizate în tratatele și politicile comunitare, în viața cotidiană precum și în studiile europene. Foarte sugestive și cu impact public cert, simbolurile au contribuit substanțial la construcția identității europene¹⁷, fiind într-o relație de susținere reciprocă cu studiile europene. Printre

¹⁵ Ivan Krastev, „European Disintegration? A Fraying Union“, *Journal of Democracy*, 23, 4, (23-30), 2012, p. 23.

¹⁶ Ian Manners, „Symbolism in European integration“, în *Comparative European Politics*, 9, 3, 2011, (243-268), p. 244.

¹⁷ Vezi Michael Bruter, *Citizens of Europe? The Emergence of Mass European Identity*, Basingstoke, Palgrave Macmillan, 2005.

aceste simboluri, poate „banalizate“ astăzi însă foarte eficace în înțelegerea populară a Europei, Michael Bruter enumeră „steagul european, bancnotele euro sau pașaportul european“¹⁸, cărora li s-ar putea adăuga, deși cu impact mai mic, imnul Europei și Ziua Europei. Este suficient doar să ne gândim la câte coperte de cărți și reviste de europenistică sau afișe de conferințe cu „stelele europene“ am văzut cu toții de-a lungul anilor în Europa pentru a înțelege această elementară interdependență comercială, imagistică și de conținut. Sintetizând rolul simbolisticii în practica cercetării europene, Manners consideră că „adoptarea unei abordări simbolice permite o analiză care (...) încurajează reflecțiile comparative în studiile europene cu scopul de a înțelege atât efectele banale cât și rezistența unor simboluri asociate strâns cu naționalismul eroic, precum steagul sau imnul“¹⁹.

Eșecul surprinzător al Tratatului Constituțional în vara lui 2005, prin respingerea lui în referendumurile din două țări importante ale Uniunii (Franța și Olanda), a marcat simbolic sfârșitul unei lungi perioade de entuziasm proeuropean și de succese istorice ale integrării. Cu doar două luni în urmă, pe 25 aprilie 2005, la Luxemburg, reprezentanții României și Bulgariei semnaseră împreună cu șefii de stat și de guvern ai celor 25 de membri tratatul de aderare a ultimelor două țări ex-comuniste cuprinse în „strategia de la Nisa“. Părase, din toate punctele de vedere, momentul culminant al proiectului european. Elaborarea cu succes a proiectului Constituției în Comisia de experți prezidată de fostul președinte francez Valéry Giscard d'Estaing (2002-2003), adoptarea documentului de către Consiliu (iunie 2004), semnarea oficială a Tratatului Constituțional în octombrie 2004 la Roma și aprobarea *en fanfare* de către Parlamentul European în ianuarie 2005, toate aceste reușite politice preliminare aduseseră „finalitatea“ ideii europene foarte aproape de o fericită realitate juridică. Rămăsese de îndeplinit doar procedura de ratificare națională, care la rândul ei începuse promițător prin votul pozitiv de la referendumul din Spania, în februarie 2005. Lovitura care a urmat a fost cu atât mai amară cu cât nu a venit pe fondul unor dezacorduri la nivel înalt între statele membre sau al unor blocaje politico-diplomatice ale negocierilor (cum se mai întâmplase în trecut), ci chiar din partea cetățenilor, care se presupunea a fi beneficiarii acestui tratat fundamental.

Imposibilitatea resuscitării ulterioare a ideii unei Constituții a Uniunii Europene, în pofida unor eforturi politice considerabile în perioada 2005-2006, urmată de adoptarea, în schimb, a „compromisului“ numit Tratatul de la Lisabona (semnat în decembrie 2007 și intrat în vigoare la 1 decembrie 2009), cu scopul unei reforme dovedite rapid insuficiente a instituțiilor europene, a trezit în Europa sentimentul general al unei neîmpliniri, al unui eșec. Seria crizelor europene a continuat după 2009, pe fondul accentuării datoriilor suverane sau bancare ale unor state membre (în special Grecia, Portugalia, Spania, Cipru), al creșterii neîncrederii investitorilor în moneda euro, al dezacordurilor severe referitoare la bugetul 2014-2020 urmate de respingerea proiectului de buget al Consiliului de către Parlamentul European (martie 2013) sau al anunțului premierului David

¹⁸ Michael Bruter, „On what citizens mean by feeling 'European': Perceptions of News, symbols and borderlessness“, *Journal of Ethnic and Migration Studies*, 30 (1), (21-39), 2004, p. 29.

¹⁹ Ian Manners, *Symbolism in European integration*, 2011, p. 260.

Cameron privind organizarea în perioada 2015-2017 a unui referendum de ieșire a Marii Britanii din Uniunea Europeană, în situația în care conservatorii se vor menține la guvernare după alegerile din 2015. Acum avem toate indiciile să înțelegem că interesele statelor-națiune rămân prioritare și decisive în ecuația politică a continentului.

Studiile europene au eșuat se pare în fața capcanei reprezentate de avansul entuziasmant al proiectului politic european în anii '90 și începutul anilor 2000, nereușind să semnaleze cu destulă putere (argumente) „apropierea icebergurilor” și mărimea lor. Când au făcut-o, era deja prea târziu. Ciocnirea ideii unei Constituții a Europei cu interesele naționale divergente (sau cu ceea ce au crezut francezii și olandezii că sunt interesele lor naționale) se produsese. După cum explică Tim Bale în *European Politics*, „avem puține motive să credem că europeanizarea sau globalizarea atrag neapărat convergența, ca să nu mai vorbim de omogenizare”²⁰. Diferențele consistente între națiuni și interesele specifice ale statelor membre au persistat, în pofida a peste 60 de ani de integrare europeană, iar crizele de după 2005 doar le-au acutizat. Pe de altă parte, concluzionează Helen Wallace, pe lângă faptul că nu a realizat compatibilizarea deplină între interesele statelor membre, „europeanizarea este suficient de adânc întipărită încât să acționeze ca filtru pentru globalizare”²¹.

În fața avalanșei de crize, eșecuri, dezacorduri și amenințări la adresa proiectului european, studiile integrării europene au părut în ultimii ani că resimt acest declin. Reacția autorilor și replierea pe noile alinamente ale Uniunii au fost un proces relativ firesc. Comunitatea europeanistilor nu putea decât să reflecte în cercetările recente impasul economic, politic și de încredere din Uniunea Europeană, rezonând mai mult sau mai puțin cu atmosfera de îngrijorare de la Bruxelles sau din capitalele statelor membre și încercând să propună soluții, de la cele moderate până la cele radicale. Nu este vorba, în opinia mea, de o simplă „adaptare la context”, de o abandonare oportunistă a paradigmei integrării, ci de un legitim răspuns analitic la problematica și presiunile existente, la provocările unei lumi care solicită o nouă abordare.

Una din recomandările frecvente la adresa modului în care se face integrarea, formulată după anii 2000, deopotrivă de către marii gânditori și specialiștii în studii europene, este politizarea într-o măsură mai mare a acestui proces. Adepții politizării, începând cu Jürgen Habermas și faimosul său articol „De ce Europa are nevoie de o Constituție”²², sunt de părere că, dincolo de caracterul tehnic și sec al miilor de pagini de reglementări comune, care nu trezesc interesul cetățenilor, Uniunea trebuie construită și explicată pe o fundație politică mult mai clară și mai consistentă, pe un discurs politic inteligibil, care să dea un sens întemeie-

¹⁸ Michael Bruter, „On what citizens mean by feeling 'European': Perceptions of News, symbols and borderlessness”, *Journal of Ethnic and Migration Studies*, 30 (1), (21-39), 2004, p. 29.

¹⁹ Ian Manners, *Symbolism in European integration*, 2011, p. 260.

²⁰ Tim Bale, *European Politics: A Comparative Introduction*, Basingstoke și New York, Palgrave Macmillan, 2005, p. 2.

²¹ Helen Wallace, „Europeanisation and Globalisation: Complementary or Contradictory Trends”, *New Political Economy*, 5:3, (369-82), 2000, p. 381.

²² Jürgen Habermas, „Why Europe Needs a Constitution”, *New Left Review*, 11, Londra, 2001, pp. 5-26.

tor, mereu regenerabil și argumentabil, integrării europene. Pe aceeași linie, Jonathan White crede că „politizarea a devenit un termen larg folosit în studiile Uniunii Europene, chiar o temă organizatoare”²³. Același autor explică în context faptul că „politizarea în acest sens este avansată ca remediu pentru o Uniune în stare de «malaise» — «malaise» care ar proveni din modalitatea în care sunt elaborate politicile și din felul în care cetățenii răspund la acest proces”²⁴. Mai multă politică ar fi așadar răspunsul adecvat al strategilor proeuropeni la impasul și lipsa de motivație în care a intrat proiectul european după 2005.

Studiile europene au devenit inevitabil studii ale crizei Europei. Nu se poate spune că au regresat, nici calitativ, nici cantitativ, dar traversează o perioadă a restructurării tematicе, a conținuturilor și poate chiar a paradigmei pe care sunt centrate. Reflectarea științifică a dezechilibrelor financiare, sociale sau de pe piața muncii, a celor de voință politică între statele membre sau chiar în interiorul lor (cazul Marii Britanii), a ezitărilor privind continuarea adâncirii sau extinderii Uniunii, precum și cercetările legate de pierderea continuă de competitivitate sistemică în raport cu Statele Unite sau cu performanțele economiilor emergente din Asia-Pacific și America Latină, cercetările privind energia, mediul, îmbătrânirea populației, problemele legate de imigrație, regresul multiculturalismului ori resuscitarea populismului trebuie revăzute și, acolo unde este cazul, încorporate urgent în materia studiilor europene. Orizontul de cuprindere a europenisticii include acum perspective globale și regionale noi precum și interferențe substanțiale cu domenii de interes aflate în plină expansiune, aproape inexistente acum o jumătate de secol.

Pe acest fond de rescriere a discursului european, într-un punct critic al istoriei proiectului de unificare a continentului, este firesc să ne preocupe care sunt întrebările fundamentale la care sunt chemate astăzi studiile europene să răspundă. Aș propune următorul set minimal de *trei obiective esențiale ale cercetărilor asupra Uniunii Europene*, cu precizarea că pot fi identificate probabil și alte obiective, mai detaliate, mai specifice sau în prelungirea celor care urmează.

În primul rând, europenistica actuală ar trebui să formuleze o *diagnoză cuprinzătoare a Europei*: care sunt dezechilibrele și disfuncționalitățile Uniunii și unde anume se află Europa în raport cu centrele mari de putere și creștere economică ale lumii? Practic, nu mai poți înțelege și defini Europa zilei de azi decât în relație cu alte regiuni de referință și prin raportarea în „secțiune transversală” la același set de probleme globale.

În al doilea rând, e necesară *relaționarea crizelor succesive cu structura internă a Uniunii*: cât, dacă și ce anume din actuala organizare a Europei poate fi considerat drept cauză a problemelor actuale? Ce anume se cere schimbat? Care sunt reformele structurale care ar putea ameliora performanțele europene?

În al treilea rând, se cuvine clarificat *tipul de proiect european potrivit* pentru etapa viitoare: elitist (tradițional) sau popular („referendar”)? În timp ce Statele Unite ale Americii au fost construite de jos în sus, pe baza voinței suverane ex-

²³ Jonathan White, „European integration by daylight”, *Comparative European Politics*, 8, 1, (55-73), Palgrave Macmillan, 2010, p. 55.

²⁴ *Ibid.*, p. 55.

primat de „*We, the People...*“, comunitatea europeană a fost de la început până în prezent rodul unui proces intelectual și politic inițiat și condus de sus în jos. Modelul culturii politice întemeietoare este așadar diferit, iar capcana în care s-a căzut acum douăzeci de ani când s-a cerut cu insistență corectarea așa-ziselor „deficite democratice“ s-a văzut și se vede la rezultatul referendumurilor de ratificare a tratatelor, în care oamenii își revarsă de regulă frustrările economice și politice din propriile țări asupra Europei. De ce în America nu sunt referendumuri (sau foarte rar), ci doar alegeri la termen? Pentru că, odată aleși, reprezentanții națiunii trebuie să își asume responsabilitatea deciziilor politice, iar poporul este chemat din patru în patru ani să îi evalueze, confirmându-i sau înlocuindu-i. Contrar culturii ei politice tradiționale, de factură elitistă, Europa și-a chemat votanții să decidă ceea ce în fapt ar fi trebuit să decidă parlamentele naționale alese. Este doar un exemplu al tematicii vaste legate de finalitatea proiectului european și rolul studiilor europene.

Astăzi, inclusiv în centrul și estul Europei (care au aderat la proiectul european cu un entuziasm nedisimulat) studiile europene și-au nuanțat discursul, și-au modulat tonul, și-au atenuat optimismul. România nu face excepție de la această constatare. Pentru a da doar două exemple de volume de studii europene recente, din centre universitare diferite, aș indica *Uniunea Europeană după Tratatul de la Lisabona*²⁵ (Institutul de Științe Politice și Relații Internaționale al Academiei Române, București, 2012) și *Interferențe euro-atlantice: 20 de ani de studii europene la Universitatea Babeș-Bolyai*²⁶ (Cluj-Napoca, 2013). Ambele colecții de articole științifice și studii semnalează abandonarea atitudinii emoționale, generaliste și ușor festiviste a anilor '90, respectiv maturizarea și aprofundarea abordărilor actuale, în consonanță cu stadiul dezvoltării școlilor și institutelor de cercetare în domeniu din ultimele decenii.

Închei scurta mea incursiune în conținutul relației studiilor europene cu impasul multidimensional al Uniunii (și, implicit, demersul interogativ cu privire la perspectiva domeniului științific aferent) afirmând că *actuala criză europeană este deopotrivă o provocare și o oportunitate pentru cercetările asupra Europei*. Generația prezentă de specialiști și autori va fi fost considerată eșuată sau triumfătoare atunci când răspunsurile noastre la marile întrebări ale perioadei actuale vor fi fost, la rândul lor, infirmate sau confirmate de etapa postcriză și de finalitatea proiectului european.

BIBLIOGRAFIE

- Bale, Tim, *European Politics: A Comparative Introduction*, Basingstoke și New York, Palgrave Macmillan, 2005;
 Braun, Aurel, *The Soviet-East European Relationship in the Gorbachev Era: Prospects for Adaptation*, Londra, Westview, 1990;

²⁵ Dan Dungaciu, Cristina Arvatu Vohn (coordonatori), *Uniunea Europeană după Tratatul de la Lisabona*, București, Editura Institutului de Științe Politice și Relații Internaționale, 2012.

²⁶ Liviu C. Țîrău, Ștefan Melancu, *Interferențe euro-atlantice: 20 de ani de studii europene la Universitatea Babeș-Bolyai*, Cluj-Napoca, Editura Fundației pentru Studii Europene, 2013.

- Braun, Aurel, *NATO-Russia Relations in the 21st Century*, New York, Routledge, 2008;
- Bruter, Michael, „On what citizens mean by feeling 'European': Perceptions of News, symbols and borderless-ness“, *Journal of Ethnic and Migration Studies*, 30, 1, 21-39, 2004;
- Bruter, Michael, *Citizens of Europe? The Emergence of Mass European Identity*, Basingstoke, Palgrave Macmillan, 2005;
- Dominguez, Roberto și Royo, Sebastian, „The Study of the European Integration Process in the United States“, *European Political Science*, 11, Palgrave Macmillan, 285-297, 2012;
- Dungaciu, Dan, și Arvatu Vohn, Cristina (coordonatori), *Uniunea Europeană după Tratatul de la Lisabona*, București, Editura Institutului de Științe Politice și Relații Internaționale, 2012;
- Grigorescu, Dan și Păun, Nicolae (editori), *European Studies Today*, Cluj-Napoca, Editura Fundației pentru Studii Europene, 1998;
- Gyemant, Ladislau (coordonator), *European Tradition and Experiences*, Cluj-Napoca, Editura Fundației pentru Studii Europene, 1999;
- Habermas, Jürgen, „Why Europe Needs a Constitution“, *New Left Review*, 11, Londra, 5-26, 2001;
- Kirchner, Emil J., „Thirty Years of the Journal of European Integration: Reflections and Outlook of the European Integration Studies“, *Journal of European Integration*, 31, 2, 157-161, 2009;
- Kopstein, Jeffrey, și Steinmo, Svein (editori), *Growing Apart? America and Europe in the 21st Century*, Cambridge și New York, Cambridge University Press, 2008;
- Krastev, Ivan, „European Disintegration? A Fraying Union“, *Journal of Democracy*, 23, 4, 23-30, 2012;
- Manners, Ian, „Symbolism in European integration“, *Comparative European Politics*, 9, 3, 243-268, 2011;
- Murray, Philomena, „European integration studies: the search for synthesis“, *Contemporary Politics*, 6, 1, 19-28, 2000;
- Rumford, Chris și Murray, Philomena, „Globalization and the Limitations of the European Integration Studies: Interdisciplinary Considerations“, *Journal of Contemporary European Studies*, 11, 1, 85-93, 2003;
- Țirău, Liviu C., și Melancu, Ștefan, *Interferențe euro-atlantice: 20 de ani de studii europene la Universitatea Babeș-Bolyai*, Cluj-Napoca, Editura Fundației pentru Studii Europene, 2013;
- Wallace, Helen, „Europeanisation and Globalisation: Complementary or Contradictory Trends“, *New Political Economy*, 5, 3, 369-82, 2000;
- White, Jonathan, „European integration by daylight“, *Comparative European Politics*, 8, 1, Palgrave Macmillan, 55-73, 2010.